

25 vypilovali. S dovolením jejich a všech toto čtoucích budiž mi dovoleno z mnohých

tohoto knížete činů se něčeho dotknouti písmem.

A kdo mě starce haníš, když sám jsi moudrý, poklad své učenosti vynes na světlo a tento můj neumělý spis pokládej za pouhou látku.

2 Heřman pražský biskup Heřman (1099/1100-1122); *z tohoto slzavého údolí* Ž. 83,7 – 9-10 *Kéž by mně... Bůh vrátit chtěl ta minulá léta* Vergilius, Aeneis VIII, 560 – 10 *v Lutychu pod mistrem Frankem* Kosmas studoval gramatiku a dialektiku ve škole sv. Lamberta v nizozemském městě Lutychu; jedním z jeho učitelů byl magister Franco, vynikající matematik – 13 *Již mi letitý věk shýbá záda* podle Řím. 11,10 – 16 *sofismata* zdánlivě správné důkazy, závěry záměrně vymyšlené tak, aby oklamaly; při středověkém vyučování logice se jich hojně užívalo k školskému výcviku v obratné argumentaci – 17 *sofistiko trková, sylogistikům sama sebou žádoucí* ... sofistika je v logice odvozování vědomě nesprávných důkazů, nazvané podle sofistů, starořeckých učitelů moudrosti a řečnictví, kteří tuto metodu propracovali teoreticky i prakticky; *sylogistik* kdo se zabývá sylogistikou, t. j. naukou o správném odvozování sylogismů (závěrů nutně vyplývajících nejméně ze dvou soudů předem daných, premis), která byla důležitým úsekem středověké logiky. O sofistech i sofistice mluví Kosmas, jak je patrné z celkového rázu místa, žertem a s lehkou ironií – 20-21 *vyčerpavše poklady celých Frank* míní se duchovní poklady, vzdělání; Lutych byl za Kosmy jedním z kulturních středisk franské říše – 22 *knížete Soběslava* Soběslav I. (1125-1140) – 24 *bezvadně* (v orig. *ad unguem*) narážkou na Horatia, *Ars poetica*, 294 – 27 *poklad své učenosti* Kolos. 2,3

POKRAČOVATELÉ KOSMOVI

MNICH SÁZAVSKÝ

Kosmova kronika byla později rozličně věcně doplňována; jedny z doplňků pocházejí od t. zv. Mnicha sázavského z třetí čtvrti 12. století. Nejdůležitější z nich je vyprávění o založení kláštera na Sázavě, jež Kosmas, patrně pro svůj odpor k slovanské liturgii, pominul mlčením. Mnich sázavský tu v podstatě přepisuje starší, patrně v prvních desetiletích 12. století sepsanou *legendu o sv. Prokopovi*, která byla asi v 2. polovině 12. století pojata do ztracené kroniky o původu Sázavského kláštera. Protože o sv. Prokopu není jiných bezpečných historických zpráv, zařadili jsme sem jako ukázkou tuto legendu. Vzděláním a rozhledem nevyrovná se náš mnich Kosmovi. Jeho slohovou úroveň není snadno posoudit, dokud není přesně znám text legendy svatoprokopské, kterou zpracovával; je však patrné, že se jeho slohový ideál značně lišil od Kosmova, zejména je mu cizí záliba v rýmované próze.

(POČÁTKY KLÁŠTERA SÁZAVSKÉHO)

Za času knížete Oldřicha, muže, jenž velmi ctil službu Bohu, žil poustevník jménem Prokop, rodem Čech ze vsi Chotouně, v slovanském písmě, jež bylo kdysi vynalezeno a kanonicky zavedeno od nejsvětějšího biskupa Kyrila, velmi vzdělaný; světský kněz výtečný, pilně dbalý tajemství počestného života a čistoty, později ozbrojený šatem mnišského slibu, trávil neohroženě život, samotěn s Bohem samotným, maje záruku ve víře. Neboť hoře žárem celého ducha svého pro lásku k Je-

žiši Kristu, pohrdl ničemnou marností tohoto světa, a odřeknuv se domu, manželky, polností, příbuzných a přátel, ba i sám sebe, dal výhost lstivému světu a jeho bídným nádherám, a utíkaje z jeho hřmotného víru, odešel do ústraní samoty a usadil se na vršku jakési opuštěné jeskyně, v níž prý bydlelo tisíc ďáblů; jsa obrněn nebeskými zbraněmi a vystavěv tam hráze ctnosti, kterými by se mohl bránit proti psům hříchů, útoku duchovních ničemností a šípům našeptávání, a přirážeje své myšlení ke skále, kteráž jest Kristus, jal se mužně bojovati modlitbami, bděním a posty.

15 Když tedy v své zamilované samotě, vzdálen jsa vlnobití světského hřmotu a kryt přede všemi, dlouhý čas za Boha neúnavně zápasil, dobrotivé řízení božské nijak si nepřálo, aby město na hoře ležící bylo skryto, ani aby svíce byla schována pod kbelcem, nýbrž aby svítila ke chvále a slávě jeho jména veřejně příkladem mnohým věřícím. Neboť z popudu milosti nebeské, když si ten kníže kdysi, jako obyčejně, zašel na to místo, které si zvláště vybral k lovu, a zabaven jsa honbou stíhal jednoho jelena ze stáda, prchajícího do odlehlejších houštin, až k vrcholu řečené jeskyně, našel tam v chatrné chýši Prokopa, muže, jenž tam v mnišském šatě trávil poustevnický život. Zprvu byl tím zjevem překvapen, a poustoupiv ze vznešenosti knížecí, vyptával se po pořádku s čilou myslí a s líbeznou přívětivostí hovorů na každou věc, kdo jest a z kterých končin přišel a proč se on, muž takový a tak vzácný, odhodlal bydlet v těch samotách. Na jeho otázky Prokop stručně a pokorně odpovídaje, vyložil mu pořadem celou pravdu, jak se věc měla, a nakonec dodal, že z lásky k Bohu a v naději na odplatu v nebesích dal světu nadobro výhost a že chce v té poušti, bude-li se to Bohu líbiti, až do konce setrvati. Kníže tedy, moudrý v Hospodinu, divě se tak vážnému předsevzetí toho muže a hledě na tvář obestřenou milostí svatě zbožnosti, obě ruce pozdvihl k nebi a slzami polit Boha chválil, potom velmi snažně poroučel sebe jeho modlitbám, za duchovního otce si ho přijal, a poskytnuv mu štědrú rukou podpory, pln radosti se vrátil k stanovišti svých bojovníků.

35 Od té doby tedy z určení milosti nebeské vzrůstala daleko široko po všech rozcestích pověst o ctnostech Prokopových, opětovnými hovory se rozšiřujíc, takže doslechše se o něm lidé z toho kraje, hromadně přinášeli dárky a doporučeli se zbožně jeho modlitbám. On jsa pln žáru lásky, mile pohostinností nadán, svatou rozumností hojně ozdoben, cudností čist, v pokorném milosrdenství prozíravý, mírností proslulý, pln překypující horlivosti ve víře, ovlažoval řečí svatého kázání prsa posluchačů jako jarní déšť v pravý čas vylitý a velmi prospěšně napravoval rádem svého učení jejich mysli. A dále, chudých se ujímal s takovou laskavou štědrostí, od Boha mu vrozenou, a sloužil jim s takovou ochotnou a radostnou starostlivostí, jako by Kristus viditelně byl přítomen, takže otrhanci a žebráci z celé té krajiny jeho přičiněním dostávali živobytí. I spěchalo k němu množství věřících, kteří toužili v duši odřící se zisků světa a zůstávati s ním až do konce života; on je dobrotivě vítaje choval jako kvočna kuřátka svá pod křídly. A tak po průběhu krátkého času blažený otec Prokop, sebrav náklad, jaký mohl, položil

základy ve jménu Páně, vystavěl basiliku ke cti nejsvětější rodičky boží Marie
50 a sv. Jana Křtitele, a shromáždil několik bratří zbožného života i mravů, rozhodl se,
když jednomyslná láska poutala v soulad jejich duše, dáti jim řeholní pravidla
a bohoslužbu po vzoru blahoslaveného otce Benedikta; sám však se stal nejmenším
mezi nejmenšími. A jak byla rozumná a úspěšná bdělost jeho ducha, snaživost
a starostlivost a jak překypoval dobrotivou láskou k bratřím, nikdo nestačí svou vý-
55 mluvností důstojně vylíčit. Tedy řečený kníže a dvorské panstvo zvykli si rádi
ho nazývati otcem a také se upřímně snažili milovati ho s otcovskou úctou. A proto
týž kníže, poradiv se prozřetelně a moudře s důmyslem svých dvořanů, velkomysl-
ně rozhodl, že má býti povýšen k hodnosti opatské; opatřil náležitě některé věci
nezbytné ke klášterní potřebě, a jiné příslibiv, později též náležitě doplnil. On
60 však z obavy, aby se nevynášel nad jiné, s největším úsilím se tomu v své
tichosti a pokoře vůbec vzdíral, tvrdě, že je člověkem nezkušeným a nehodným,
že naprosto nedovede podřízeným ukládat úkoly poslušnosti, dovolávaje se za svěd-
ka Boha, jediného znatele všech věcí skrytých, který prohlédá vnitro jeho duše.

Mezitím zašlo světlo světa knížeti Oldřichovi dobré paměti a panství v zemi
65 dosáhl jeho syn Břetislav, muž, jenž dbal všude pěstování božského náboženství;
ten si umínil s veškerým úsilím svého bystrozraku dovésti ke zdárnému konci dílo,
jež jeho otec zůstavil nedokončeno. Neboť doslechnuv se svaté pověsti blahosla-
veného muže, zaradoval se, jakož i jeho velmožové, nesmírným jáсотem, více než
by kdo myslil, poroučel se s blahopřáním do jeho modliteb, a vzav ho stranou, do-
70 mlouval mu, aby opatskou infuli přijal; potom ho opět a opět v přítomnosti
všeho dvořanstva naléhavě přesvědčoval, že by chtěl nechtěl řízení pastýřské
péče přijmouti měl. Ale muž boží trval v své obvyklé zatvrzelosti a nedal se
nijak pohnouti, aby knížeti vyhověl, tvrdě, že je naprosto nehoden. Ale kdož by se
mohl protivit božskému nařízení? Neboť překonán byv tak naléhavými prosbami
75 a tolika laskavými domluvami i přívětivostí velmožů, mocí byl vysvěcen na opata.
A tak po tom slavném povýšení kníže Břetislav nejprve z knížecí moci potvrdil
darování, jež jeho otec učinil témuž otci Prokopovi ještě před přijetím opatství,
totiž řeku, tekoucí od Milobuze až k jeskyni Zákolnici s lukami a s lesem vůkol.
Když se potom na toto darování táhli dědicové a usilovali bezprávně si je při-
80 vlastnit, nechtě rušit otcovské nařízení, postavil se proti tomu, spor rozsoudil
a otci Prokopovi opět daroval všecken užitek z vody a z lesa v řečených mezích,
vykoupil pole a louky, ležící po obou stranách řeky, za svědectví svého syna Vra-
tislava a svých velmožů za šest set peněz a postoupil je písemně a před právními
svědky zpět opatu Prokopovi. Konečně též z vlastní štědrosti odevzdal okolní
85 zemi až k lesu Strnovníku, též ves Skramníky, jeden rybník a slup k lovení ryb,
koupenu za sto peněz, témuž opatu a jeho nástupcům pro spásu své duše k věčnému
držení.

Když se tedy již stal za tak šťastného řízení opatem, nevynášel se nad sebe,
nýbrž stoje na základě ctností ještě pevnějším a upevněn též stálou výtečností
90 pokory a lásky, býval tak přívětivý a pln citu dobroty, že ho podřízení spíše milo-

vali, než aby se ho báli. Nepřestával jim obecně i jednotlivě dávat spasitelná napomenutí a mnohá poučení, příklady ze staré doby vyzdobená. Za jeho doby tedy nechybělo v ničem hojnosti; on se však živil prací rukou svých a chudé v nouzi oblažoval, a bera na sebe starost všech v zármutku postavených, občerstvoval je, 95 jako moudrý lékař nemocné, lékem otcovství a útěchou. Veda tak blažený a slavný život, zářil znamenímí ctností v chrámu božím jako slunce až do skonání života a vnuknutím Ducha svatého dokonce slynul i darem prorockým, předvidaje budoucnost.

Neboť podle zjevení božské milosti zvěděl dva dni napřed lhůtu své smrti; 100 povolav synovce svého dobrých vlastností Víta a syna svého zbožné povahy Jimrama, vyložil jim, co se stane, jak to také později skutečnost potvrdila, přerývaným hlasem k nim promlouvaje vznešená slova: „Synáčkové moji nejmilejší, kteréž jsem vychoval jako kvočna kuřátka, uvažte, že čas mého odchodu nastává; třetího dne zcela jistě na pokyn Páně odeberu se ze stánku tohoto těla, poroučejte 105 vás Bohu, ale oznamuji vaši opatrnosti, že po mém odchodu budete zmítáni bouřlivou směsicí pomluv, jako vlnami v bouři, a trápeni zhoubným vlnobitím pronásledování; a budete učiněni vyhnanci na šest let v cizí zemi a tento klášter mocí knížecí bude odevzdán v držení cizozemců. Ale vy, nejmilejší synáčkové, nehyňte u víře; utvrzujte bratří své, Boha snažně chvalte, v štěstí ho velebte, 110 v neštěstí proste, v radostech díky vzdávejte, v žalostech ho hledejte; neboť jeho nesmírnou dobrotou budete nakonec utěšeni. Neboť až uplyne šest let, slituje se nad vašim vyhnanstvím, navrátí vám stav pokoje, vašim utrhačům odplatí rovným po zásluze a vás uvede zpět do přístavu útěchy. Neboť po smrti nynějšího knížete, dobrého Břetislava, nastoupí Spytihněv, jenž vás bude pronásledovati; ale po jeho 115 smrti ujme se vlády nad knížetstvím českým Vratislav, muž bohabojný a dobrotivý. Ten vás přivede zpět z vyhnanství a Ježíš Kristus, Pán náš, udělí vám na tomto našem klášteře pokoj a bezpečnost po všechny dny života vašeho. Amen.“

A již na sklonku příštího dne, když po řádném skončení nešporních modliteb a kompletáře seděl na lůžku, byl zachvácen prudkou nevolností, a v poslední 120 hodině leže, ač mu již docházel dech, přece napřáhnuv mužně rámě, nepřestával bítí starého nepřítele lidstva dýkou modlitby. Ihned dal povolati bratří pohřížené v bolest zármutku a v bezútěšný pláč a posiloval je poučováním otcovské útěchy, a dav jim pokyny stran těla svého, odešel ze zkázy tohoto světa k Hospodinu, z poroby k vládě, z práce k odpočinku, ze smrti k životu věčnému štědrostí Pána 125 našeho Ježíše Krista, který v trojici dokonalé živ jest a slávou slyne, Bůh jeden po neskonalé věky věkův, amen. I dokonal blahoslavený opat Prokop běh svého života šťastně v Pánu roku od narození Páně 1053 a téhož roku, dne 25. března, byl slavně pohřben za přítomnosti Šebífe, pražského biskupa, v kostele svatě rodičky boží Marie, jež sám vystavěl.

130 Tedy po skonu nejblaženějšího otce Prokopa družná jednota bratří zvolila z vlastní vůle ze svého sboru jeho synovce Víta opatem; byv zvolen beze lsti, bez úplatnosti byl vysvěcen. Byl to muž v lidských i božských věcech schopný,

nepřítel tohoto světa, mravností proslulý, bdělý strážce moudrosti, ctihodný vz-
zřením, přívětivý v řeči, mírný a smířlivý. Za doby, kdy prospěšně spravoval své
135 opatství, kníže Břetislav se rozloučil se světem a po něm se ujal kormidla vlády
Spytihněv. Toho času se naplnil pořad předpovědi svatého otce Prokopa. Neboť
poštvaní nenávisť dáblovou, jali se mnozí sokové Vítovi, nahromadivše jedovaté
smyšlenky pomluv, strojit osidla úštěpků na dvoře knížecím proti opatovi a jeho
bratřím, a ohlušující sluch knížete lahodně vymyšlenými lžemi, rozmanitými
140 hanami je ostouzeli, říkající totiž, že se zřejmě zapletli slovanským písmem do ka-
cířství a pokrytectví a že jsou vůbec neznabozi; proto usilovně dokazovali, že by
vůbec slušelo vypudit je a na jejich místo dosadit opata a bratří latinského vzdě-
lání. Ó závisti, ó zlostná horlivosti, z níž úniku není, ó závisti prokletá, všelikou
zlobou zavilá, ohni neuhasitelný! Ale v pravdě, kdo se rozhorlí závistí, bývá jí
145 jako šat moem stráven; komu však kdo závidí, toho slavnějším učiní. A tak Vít,
vzav s sebou bratří, které jednota lásky svorně spojila, odebral se pryč do země
uherské.

Nyní, myslíme, je vhodné zaznamenati laskavé paměti stručnou zprávou
a podle hodnověrného podání lidí věřících jeden z mnoha zázraků toho blahosla-
veného muže, který pro jeho zásluhy ráčila velebnost Pána našeho po jeho smrti
150 ukázati. Neboť když opat Vít se svým bratrancem Jimramem a s bratřimi, jež
jednota lásky svorně spojila, odešli pryč do země uherské, řečený kníže, řídě se po
úradě se svými milci vlastním rozhodnutím, ustanovil v onom klášteře opatem
rodilého cizince, člověka plného vášnivě zloby. Jemu, když se první den po svém
155 příchodu, jda podle obyčeje na jitřní sborové hodinky, blížil ke dveřím kostela,
zjevil se tam svatý muž Prokop, stoje opřen o dveře domu modlitby, a řekl mu:
„Odkud máš moc zde přebývat? Co hledáš?“ On odpoví: „Mocná velebnost
knížete a nezvratná vznešenost jeho velmožů svěčila mé dovednosti až do konce
mého života řízení tohoto kláštera.“ Svatý otec Prokop na to: „Ihned odejdi
160 bez hanby ponížení! Neučiníš-li to, přijde na tebe boží pomsta.“ A po těch slovech
zmizel. Ale onen, maje to za přelud satanův, docela nic toho nedbal. Když však si
druhou a třetí noc málo vážil jeho hrozby, zjevil se mu svatý ten muž čtvrtou noc,
když šel k jitřní službě, a řekl: „Proč jsi odepřel poslechnouti mých přátelských
domluv? Svým duchovním synům jsem vyprosil od Hospodina toto místo, nikoli
165 tobě, jenž jsi sem vešel podloudně. A jestliže ti byla dosud od tvého pána, knížete,
tato moc nakázána, ode mne budiž od té chvíle zakázána.“ A to praviv, jal se ho nej-
silnějšími ranami urputně bítí berlou, kterou držel v ruce. A on, jako by byl
bodnut ostnem Belloniným, ihned bez odkladu opustil klášter a letným během
dospěl ke knížeti země a celou tu příhodu mu oznámil. Ten užasnuv mocným po-
170 divem, jal se kolísati a zapleten do osidla rozpaků zůstal až do konce svého života.

Tedy po smrti knížete Spytihněva odevzdalo božstvo svému věrnému slu-
žebníku Vratislavovi pamětihodným údělem řízení knížetství. A poněvadž byl
obzvláštním ctitelem služby boží v církvi, oblíbil si též onen klášter s láskou celého
srdce svého. Vyslav posly ke králi uherskému, povolal se ctí zpět z vyhnanství opata

175 Víta a jeho bratří a vrátil je, jak slušelo, jejich klášteru. A pro zásluhy a modlitby
blahoslaveného dědice Prokopa dostalo se jim milostné útěchy všemohoucího
Boha, jež tento klášter, mající dostatek a přebytek zisků ve všem, povznesla k bý-
valé, ba ještě větší cti. A tak šťastný opat Vít, muž neobyčejně přičinlivý a rozvážný,
180 svěřil se souhlasem bratří, když se blížil konec jeho života, právo opatského řízení
svého arcikláštera svému příbuznému Jimramovi, muži svatostí vynikajícímu, se
svolením knížete a jeho velmožů. Sám konečně potom, když proběhla krátká
dráha dní, dokonal svůj den poslední, aby živ byl s Hospodinem na věky. Jeho tělo
bylo pohřbeno vedle dveří nalevo při vchodu do kostela svaté rodičky boží Marie.

1 kníže Oldřich vládl v letech 1012-1033 – 2 Chotouň podle Mnicha sázavského rodiště
sv. Prokopa, ves 7 km na sev. od Kouřimě – 13 *přirážeje své myšlení ke skále, kteráž jest
Kristus* . . . 1 Kor. 10,4; 2 Kor. 6,5 – 17-18 *aby město na hoře ležící bylo skryto, ani aby svíce
byla schována pod kbelcem* Mat. 5,14-15 – 41 *jako jarní déšť v pravý čas vyliť* podle Oz.
6,3 – 47 *jako kvočna kuřátka svá pod křídly* . . . Mat. 23, 37 – 51-52 *řeholní pravidla a bohoslužbu
po vzoru blahoslaveného otce Benedikta* míněna zde řehole benediktinská, ke které patřily naše
nejstarší kláštery; benediktini se tehdy nestavěli nepřátelsky k slovanské bohoslužbě – 63 *Boha,
jediného znatele všech věcí skrytých*. Dan. 13,42 – 65 *Břetislav vládl v letech 1034-1055 –
78 řeku, tekoucí od Milobuze až k jeskyni Zákolníci* tyto místní názvy nejsou nikde doloženy,
takže nelze určit, o která místa jde – 85 *k lesu Strnovníku, též ves Skramníky* polohu lesa
Strnovníka nelze dnes určit; Skramník je ves severně od Chotouně, rodiště Prokopova –
96 *zářil znamenímí ctností v chrámu božím jako slunce až do skonání života* Sir. 50,7 –
103 *čas mého odchodu nastává* 2 Tim. 4,6 – 109 *nehyňte u víře* 1 Tim. 1,19 – 114-115
*Spytihněv vládl v letech 1055-1061, Vratislav II. v letech 1061-1092 – 118-119 nešporních
modliteb a kompletáře* nešporní modlitby jsou večerní modlitby kněžského breviáře, kom-
pletář je závěrečná modlitba denní – 144 *ohni neuhasitelný* Mat. 3,12 – 145 *šat molem strá-
ven* Job 13,28 – 168 *bodnut ostnem Belloniným* (Bellona byla římská bohyně války); srov.
Juvenalis IV, 123 – 174 *králi uherskému Béla I.* (1060-1063)

O ZLÝCH LETECH PO SMRTI KRÁLE PŘEMYSLA OTAKARA II.

Z dalších pokračovatelů Kosmových, jejichž kronikářské záznamy a líčení mají
– vyjma Vincentia – význam spíše historický než literární, podáváme tu jako ukázkou
jen vyličení hladomoru v Čechách v r. 1282, jak je sepsal nejmenovaný příslušník kapi-
tuly svatovítské. Vypravování to, svými podrobnostmi ojedinělé, má velkou cenu doku-
mentární a dovede ještě dnes upoutat svou živostí a názorností.

Léta Páně 1282 mořil lidi v mnohých zemích velmi zlý hlad z nedostatku
všech životních potřeb. Ale zanechaje ciziny, přistoupím k vyličení starostí
a bědných tísni u Čechů, protože obklíčila zemi českou se všech stran neštěstí,
jichž jest bez počtu: útisky, loupežemi, nočními přepady, zhářstvím a zkázou
5 všech věcí nepřátel zavlekli mezi ně hlad; pronásledující jejich duše, přepadli
a na zemi pošlapali jejich životy a v prach obrátili jejich slávu. Z toho se zkormou-
tili Čechové v nitru svých srdcí a strach smrti padl na ně, protože Bůh vyvýšil
pravice těch, kdož utiskovali krále českého, obveselil jeho nepřátele, ztupil i ostří
meče jeho, aniž dal jemu, aby obstáti mohl v boji, podvrátil ho a trůn jeho svrhl

Post libly i Cronica boemox
 diluuii effusione: p' uroz maligna mte
 turri edificaner' effusione humani gen' qd tu
 fere. estabat in 1o duob; uiris pta uicinis & remerariis
 ausis cu diuina ulcione qd capita uroz tot iduila lin
 guar' genera diuiderent sic hystoriaca rotacione didicim'
 un' qsq; eor' uagus & p'fugus longe lateq; dispersi ydiuila spa
 cia tra: errabant ac decie idie corpore decresetel' in genera
 ciones & generaciones multiplici' crescebant vnde huma
 nu' gen' de mutu omnia disponente itantv' difusi e' porde
 tiz: ut p' multa scia. tande' has ecia' ipartel' deueniret ger
 manie. Cu' eni' omis illa regio subactoo axe thanaxenos.
 & usq; ad occidua' sita. licet ita singula p'p'ris loca nominib;
 nuncupent' generali tam uocabulo germana uocitat' ad
 hoc ista retulim' ut nre' itencionis meli' exeq' possim' p'posi
 tu'. Veruntam' intim' p'usq; ad exordi' v' narracionis ueniam'.

10 na zemi, ukrátil dnů mladosti jeho a hanbou jej přioděl, ano i přivedl ho v podzem-
ský svět; i byl přičten k mrtvým. A že za hříchy králů jsou trestáni nejen králové
sami, ale i národové, svědčí prorok, jenž vida anděla bijícího lid řekl: „Ját jsem
ten, kterýž jsem zhřešil, já jsem neprávě učinil; tito, jenž jsou jako ovce, co učinili?“
15 A viděti jest to na faraonovi, jenž pronásledoval národ izraelský, neboť nejen on sám
utонуl v Rudém moři, ale ani jeden z Egypťanů nezůstal na živu, a podobně se stalo
také s mnoha jinými králi.

Proto zbývá nám povědět o zchudlých obyvatelích Čech, kteří kdysi oplý-
vali množstvím statků a bohatství, a připraveni byvše o to o všechno loupením
a kořistěním, s chudasy dům od domu žebrajíce, hladem mřeli. Chodili tedy chudí,
20 hnáni nesmírným hladem, po ulicích pražských a náměstích a po domech měšťanů,
prosíce o almužnu. A protože počet chudých již příliš vzrostl, nemohli jim bohatší
při udělování almužen stačiti. Vraceli se tedy večer hladovi jako psi a hladem sou-
žení reptali, i naplnilo se slovo Davidovo: „Oniť se rozptýlí, aby pojedli; pakli
nasyčení nebudou, i budou reptati.“ Žebrali též nesčetní řemeslníci a dělníci
25 rozličných řemesel, z nichž někteří mívali kdysi svého jmění v ceně sto hřiven
stříbra, a když byli někteří o to o všechno připraveni a jiní s rodinou všechno pro-
jedli, prodávali náramky, náušnice a řetízky svých manželek a vůbec všechny ozdo-
by ženského šatu, chtějíce aspoň zdraví a život zahráním hladu zachovati. A přece
když mnozí z nich vše, co měli, utratili, s chudasy dům od domu žebrajíce, život
30 bídně skončili. Měšťané sice dovolovali všem chudým vcházeti do svých domů
pro almužnu, ale žebračků přicházelo do Prahy nesčetně, a protože jich bylo příliš
mnoho, počali krásti s ohnišť hrnce s jídlem, jež se připravovalo pro měšťany,
a brali si také jiné věci z hospodářství, které mohli ukrásti, ač tím škodili sobě a v ne-
návist uváděli všechny. A proto byl od toho času zakázán všem chudým přístup
35 do domů a nebyli přijímáni na nocleh ani v městě ani mimo ně, protože mnoho
zlého povstávalo měšťanům z jejich hanebných skutků. Někteří chudí, byvše
vně hradeb přijati na nocleh, v noci vstavše zabili hospodáře i jeho rodinu, a po-
bravše lepší věci, odešli. Takové a jim podobné věci se děly na velmi četných
místech.

40 Jedna žebračka vzala na nocleh do své chýše v Oboře chudou ženu, jež měla
všeho vsudy pouhých pět kousků chleba v pytlíčku; šaty, jež měla na sobě, nemohly
stát více než za dvě vejce. A přece ji tato hospodyně z vnuknutí ďáblova a puze-
na velikým hladem zabila v noci, když spala, sekrou jako vepře a tak se dopustila
zločinu vraždy. Měla dvanáctiletého chlapce, jenž se z podnětu zlého ducha stal
45 toho zločinu spolupachatelem. Ale božská Prozřetelnost nenechává takových
zločinů, aby prošly bez pomsty. Byl totiž ten hrozný zločin spáchán na Veliký
pátek, kdy věřící křesťané chodí celý den ze zbožného úmyslu po kostelích,
a náhodou několik žen spatřilo na své cestě, jak je mrtvola, uvázaná za provaz,
vlečena na pohřebiště u kostela svatého Jana, kde se tehdy těla mrtvých pochová-
50 vala. A protože zvrhlý syn té ničemné matky nemohl mrtvolu utáhnouti řečené
ženy, chtějíce se zúčastniti pro jméno Kristovo pohřební služby, přistoupily

k mrtvému tělu a snažily se podle své možnosti přispěti k dokonání započatého úkolu. Avšak jedné z nich, bystřejšího ducha, bylo zvláště nápadné, že viděla, jak je tělo zkrváčeno; rozpomínala se, že těla nebožtíků, zemřelých přirozenou smrtí nemívají na sobě žádné stopy zkrvavení. Zatím co se řečené ženy mezi sebou delší čas dohovořovaly o tom, co by se mělo v té věci učiniti, strůjkyně zločinu, matka hocha, jenž táhl na provaze nebožku, útekem ušla zabítí, hoch však byl od řečených žen zadržen a odevzdán městskému rychtáři. Ten poznav pravdu z jeho vyznání, odevzdal ho podle světského práva na oběšení.

60 Jedna žena, ukazujíc jakémusi čtyřletému hošíkovi, dobře ustrojenému – neboť rodiče bývají na děti v tom věku zvláště laskavi a pěkně si je strojí – krásné ovoce a obmyslně vlídnými slovy mu lichotíc, zavedla ho do svého domu, a zavřevši petlicí dveře, zabila jej a pohřbila jeho tělo, svlékši ho do naha. A hned bez meškání běžela s šaty zabitého hošíka na trh, aby je prodala, doufajíc, že si odnese zisk ze své ničemnosti, ačkoli podvod a klam sotva kdy nebo nikdy nemůže nikomu přinéstí prospěch.

Tu jeden řezník, spatřiv ženu, ana nese na zádech šaty, jak obyčejně nosívají vetešníci šaty na prodej, přistoupiv k ní, vyptával se, zač jsou ty šaty. Byl totiž sousedem otce zabitého chlapce, a poznav jeho šaty, vedl ženu do svého krámu, že prý je chce koupit a hned zaplatit; a ona šla s ním. Když přišli do krámu, řezník vzal šaty a bedlivě je prohlížel, zda opravdu náleží synu sousedovu, jak tušil. A ujistiv se tím, ptal se jí, odkud ty šaty má. Ona řekla: „Jedna paní mi je svěčila, abych je prodala.“ On však: „Ty šaty jsou kradeny,“ a odepřev jí je vydati, zavěsil je v svém krámě na bidlo, a prodlužuje hovor, zdržoval ji do té chvíle, až by se zpráva o tom mohla donéstí k tomu, jehož se týkala. Zatím co se žena již prudčeji domáhala vrácení šatů, objevili se sluhové, kteří hocha hledali, a poznavše šaty, zadrželi ženu a přivedli ji k otci s šaty zabitého hocha. Otec poznav pravdu, odevzdal ji rychtáři a ten ji odsoudil na šibenici.

Jedna žena pochovala svého muže i celou rodinu kromě jediné dcery; obě bíd- ně živořily, shánějíce živobytí z almužen, již takřka položivé, protože mnozí chudí, ač celý den dům od domu žebrali, nemohli se doprositi nerci krajíčku chleba nebo sousta, ale ani kůrky nebo drobtu, aby se s bídou udrželi na živu. Ach, kdyby bylo bývalo aspoň slupek pro prasata! Jednoho dne se stalo, že matka, unavená po marném shánění almužny a hladová, přišla na noc domů. Potom se vrátila dcera a zabušila na dveře, chtějíc vejíti do bytu, jak to každý den činívала. Matka ji nevpustila do domu, řkouc: „Nač jsi přišla? Což nejsi na prahu smrti jako mrtvá? Máš tvář svraštělou a bledou, umřeš mi v domku a nebude, kdo by tě vynesl k pohřbu.“ A nevpustila ji dovnitř. A tu se stalo, že matka sama té noci zemřela; dcera přišedši druhý den, hodila matku do jámy, a byla ještě dlouho živa.

90 V těch dobách nedovedl otec pro přílišnou krutost hladu přispěti ku pomoci synu žádnou útěchou, ani naopak syn otci; matka se neznala k dceři a dcera k matce; bratr byl bratru cizí, neboť mizelo u nich pro bídu vědomí přirozeného příbuzenství a naplnilo se slovo prorocké: „Cizí učiněn jsem bratřím svým a cizozemec

synům matky své.“ A tak mařila zuřivá nouze pravé poznání lidí. Často se stal
95 opak toho, co dí spisovatel:

*Krása a přízeň lidu, též bohatství, bujará síla
schopnost ti odňaly, již člověka poznat bys měl,*

a jinde:

*Čtvero je věcí, jimiž se vynáší nad slušnost člověk:
100 bohatství statků, vznešený rod, též učenost, krása.*

Za starodávna vše bylo všem společné a nikdo nenazýval svým, co neměl
v držení. Ale když již počíná pučet kořen chtivosti a lakoty a když hlad k tomu
ponouká, bratr, vida bratra sklíčeného velikou nouzí a stojícího na prahu smrti
pro nedostatek živobytí, neostýchá se, neřku neposkytnouti mu jídla, ale i ode-
105 přítí mu krajíček chleba, ač jsou jedno tělo a jedna krev jako větve vypučelé z jed-
noho kmene, nedbaje svatého Jana, který praví: „Kdo by pak měl statek tohoto světa
a viděl by bratra svého, an nouzi trpí, a zavřel by střeva svá před ním, kterak
láska boží zůstává v něm?“ A jinde: „Každý, kdož nenávidí bratra svého, vražedl-
ník jest a žádný vražedník nemá života věčného v sobě zůstávajícího.“ Těm bude
110 řečeno: „Jděte ode mne, zlořečení, do ohně věčného, kterýž jest vám připraven
od počátku světa: hostem jsem byl, a nepřijali jste mne, lačněl jsem, a nedali jste
mi jísti atd.“ Za pradávna živný duch poskytoval celému světu zdravé vánky, jichž
hojnost mírnila žár žhavého vzduchu, a ze semen vyháněl klíčky, do lidských těl
vléval zdraví a oplozoval rostliny všeho druhu a přirozenosti, a proto se ne neprá-
115 vem říká, že z počátku byly časy zlaté. Neboť lidé byli prostí a bezelstní a byla
mezi nimi prostota, neznalá zlého a nezkušená ještě ve lsti; ta získala prvním vě-
kům příjmení „zlatých“. Ale potom se příroda zvrhla v kovy méně cenné a nakonec
zohavila v své neobezřetlosti a nedbalosti poslední věky železem. A proto za našich
120 časů hrozným morem hrozcům lidským, přinesla sálavé ohně, tuhé a sřízavé
mrazy a ty je nutily putovati do chřadnoucího světa, protože čím více si lidstvo
zvyklo požívatí výhod vzdělanosti a umění, tím snáze se do mysli plížila řevnivost.
Ta po dobrém počátku vzrostla, aniž kdo to pozoroval, návodem přírody v nenávist
a z té se nyní rodí vše, co pokolení lidské od následujících potom časů zakouší.
Když tedy byl chudým odpírán vstup do pražských domů a nebyli přijímáni ani
125 na nocleh pro krádeže, jichž se dopuštěli, líhali v noci na ulicích a náměstích,
zalézající pro svou polonahotu a tuhý mráz jako prasata do hnoje, který se kydal
z koníren na ulice. Byl čas zimní a trvalé mrazy, a jestliže v létě lidé umírali jen hladem,
zdvojnásobilo se neštěstí v zimě, neboť smrt nevnikala do světa oknem, nýbrž
dveřmi, neznajíc slitování s lidským pokolením; vždyť měla silné průvodce: hlad,
130 nahotu a krutý mráz. Jejich síla rychle pronikla všemi končinami celé země české
a zahubila většinu smrtelníků; a nebylo, kdo by je pochoval. Ach, kde byli tehdy
řeholníci – kteří se jindy tváří neobyčejně zbožnými –, aby podávali církevní svá-
tosti lidem, kteří se octli v takových nebezpečnostech a strastech, ba v hodině

smrti, nebo abych to řekl ještě otevřeněji, ve smrti samé, a to aspoň nemnohým; ti
135 kdož jsou k tomu určeni jako kněží a podle povinnosti svého stavu a nařízením
Otců svatých. Kdo je vinen touto nedbalostí, že tolik tisíc lidí zemřelo bez cír-
kevních svátostí, o tom lze různě uvažovati, ale rozhodnuto bude, až přijde Syn
člověka v své velebnosti. Shromáždili se tedy všichni konšelé a obecní starší a po
delší poradě, co by se mělo k vymýcení této ohavnosti učiniti, konečně se podle
140 úrady a obecné vůle usnesli najmouti dělníky ke kopání rozsáhlých jam, do kterých
by se mohlo pochovati mnoho mrtvých těl. Byly hluboké tři látra a na všech stranách
deset loket široké, do každého hrobu se vešlo tisíc nebo asi tolik těl. Těchto
hrobů, budících úžas svou rozměrností, bylo celkem osm: jeden u svatého Petra
v osadě Německé, do něhož bylo uloženo dva tisíce mrtvol, u kostela svatého Lazara
145 u malomocných dvě jámy, u kostela svatého Jana na Rybníčku dva hroby, ve Psá-
řích dva hroby, u kostela svatého Jana v Oboře jeden hrob. Všechny ty hroby byly
zaplněny lidskými těly v šesti měsících. Ale když za jarních dní nastala obleva
a země rozmrzla, pochovávali mrtvé na písčitých ostrovech a na jespech před hradba-
mi města. K pohřbívání bylo určeno několik mužů, a ač celý den pilně pracovali,
150 sotva stačili donést do hrobů těla všech, kdož toho dne zemřeli do západu slunce.
Ale protože Staré Město, ležící na druhé straně mostu, je lidnatější, dopravovala se
těla k pohřbení na vozech. A jestliže v jednom městě umřelo tolik tisíc lidí v tak
krátkém čase, jak se píše, kolik tisíc lidí se počítalo zemřelých v celém království
českém ve srovnání s jedním městem! Poněvadž město Praha samo činí, jak se
155 soudí, necelou třetinu celého království českého, zahynula prý nepochybně v celém
království většina lidí. Mnozí také, pracující k smrti, říkali: „Ach, kéž jsme se nena-
rodili a kéž ničí oko nevidělo nás! Kéž bychom byli bývali z života matčina přene-
seni do hrobu, aspoň by byly ruce příbuzných účastny obřadu pohřebního, neboť

sladčeji leží kosti, když přátelské ruce je pohřbí.

160 Neboť lépe by nám bývalo zemřítí než zlý život míti, poněvadž jeden spi-
sovatel praví:

*Veselý dovede unést jen nesnadno zármutku tíži,
než aby v bídě byl živ, volí si raději smrt.*

Někteří lidé, největší ubožáci a nešťastníci, velikou nouzí sklíčeni a nemohouce
165 vyhověti přirozené potřebě těla obvyklou potravou, pojídali mrchy koní, dobytka
a všelikých jiných zvířat i chcíplých psů. Ba dokonce – je to hrozné slyšet a ohavné,
ale nemůžeme to přejíti mlčením, protože to došlo k sluchu mnohých – někteří
zabíjeli lidi v této bouři bída a požírali je jako štekaví psi, aby se zachovali na živu.
Někteří pak kradmo odnášeli v noci oběsence s šibenice, a nevyjímajíc ani čas postní,
170 odvrhše bázeň boží a pozbyvše lidského studu, mrtvoly jejich jedli.

Mimo to se přihodilo ve vsi Hořanech, jež náleží ke kostelu sadskému a praž-
skému, že jedna dcera, pozbyvši všeho citu a nepamětliva lásky dětinné, svou matku
rozsekala na kusy, uvařila ji a snědla.

7 *Bůh vyvýšil pravice* Ž. 88,43 – 10 *hanbou jej přioděl* Ž. 88,46 – 12-13 *Ját jsem ten, kterýž jsem zhřešil...* 2. Král. 24,17 – 23-24 *Onit se rozptýlí, aby pojedlí...* Ž. 58, 16 až 40 *Obora* byla osada ležící mezi Petřínem, dnešním Jánským vrškem a Tržištěm; vznikla na místě knížecí obory – 49 *kostel sv. Jana* stával v místech dnešního nároží Šporkovy ulice a Jánského vršku, který se dodnes jmenuje podle tohoto kostela – 93-94 *Cizí učiněn jsem bratřím svým...* Ž. 69,9 – 106 *Kdo by pak měl statek tohoto světa...* 1 Jan 3,17 – 108 *Každý, kdož nenávidí bratra svého...* 1 Jan 3,15 – 110 *Jděte ode mne, zlořečení...* Mat. 25,41-43 – 112-115 *Za pradávna živný duch...* byly *časy zlaté* Ovidius, *Metamorfozy* I – 141 *tři látra* něco přes 6 m – 143 *u svatého Petra v osadě Německé* na Poříčí – 144 *u kostela svatého Lazara* v dnešní Spálené ulici, při ústí dnešní Lazarské ulice, pojmenované podle tohoto kostela – 145 *u kostela svatého Jana na Rybníčku* název staré osady Rybníčku je dosud zachován v pojmenování ulice; kostel byl postaven na památku vítězné bitvy svedené r. 1179 knížetem Fridrichem v místech dnešní ulice Na bojišti; *ve Psářích* osada mezi Vyšehradem a potokem Botičem – 148 *na jespech* jesep je písčítý nános při ústí nebo ohybu vodního toku – 156-158 *Ach, kéž jsme se nenarodili...* *do hrobu* Job 10,18-19 – 162-163 srov. Carmina latina epigraphica (ed. Buecheler) č. 1336,5n – 171 *Hořany* ves sv. od Českého Brodu

OPATOVICKÝ HOMILIÁŘ

Kazatelství tvořilo od počátku křesťanství jednu z nejdůležitějších složek práce duchovních. Bez činnosti kazatelské si nelze představit ani působení soluňských bratří na Moravě ani působení kněžstva mezi lidem v dalších staletích. Pro potřeby kazatelské praxe byla častěji osvědčená kázání autorit zaznamenávána, přepisována a sestavována ve sbírky. Výjimečně bývala do sbírek pojímána i kázání jednotlivá. Kazatelství (homiletika) tak obohacuje naši literaturu o nová díla, z nichž alespoň některá byla zřejmě proslovována česky, třebaže se nám dochovala jen v latinské podobě.

Kazatelé sahalí s oblibou k životům světců, aby na nich ukazovali vzory křesťanského života. Tak máme zachováno i několik kázání (homilií) o českých světcích, z nichž některá obsahuje t. zv. *Opatovický homiliář*, sbírka kázání nejrůznějšího původu, vzniklá na české půdě v polovině 12. století. Název má odtud, že podle poznámky na prvním listě sbírka nějakou dobu náležela benediktinskému klášteru opatovickému. Jsou v ní zaznamenána tři kázání o sv. Václavu a dvě o sv. Vojtěchu, z nichž jedno uvádíme. Záznamu mohlo být použito i jako předlohy pro lidové kázání české, a z tohoto praktického důvodu bylo zřejmě do homiliáře pojato. Důkazem toho, že Opatovický homiliář sloužil kazatelské praxi české, jsou i pozdější české glossy, mezifádkové překlady některých slov a obrátů, kterými si český kazatel usnadňoval používání latinské předlohy.

(KÁZÁNÍ NA SVÁTEK SVATÉHO VOJTĚCHA)

Bratři moji nejmilejší a páni moji, kteří jste dnes přišli k této svaté slavnosti, chcete-li dosáhnouti odpuštění svých hříchů, žádejte nejdříve o milost tohoto našeho patrona svatého Vojtěcha, Boha z celého srdce chvalte, v jeho službě setrvejte. Neboť jak máme Bohu sloužiti, svatý Vojtěch, náš patron, jehož svátek
 5 zde dnes slavíme, toho příklad nám svým životem zůstavil. Tak velikou milost boží, bratři moji, nezasloužil si totiž podřimováním nebo milováním věcí tohoto světa, nýbrž, jak praví apoštol, skrze mnohá soužení do království věčného vešel, bděním a ukládáním mnohých prací tělu, navštěvováním kostelů ve dne v noci a konečně tím, že život svůj mučednictvím ukončil.